

Volume 7, Issue 9, September 2020, p. 344-349

İstanbul / Türkiye

Article Information

Article Type: Research Article

This article was checked by iThenticate.

<http://dx.doi.org/10.17121/ressjournal.2783>

Article History:

Received

28/07/2020

Received in

revised form

20/09/2020

Available online

27/09/2020

**SHEIKHULISLAM SADI ÇELEBİ
AND HIS POETRY FATWAS II**

ŞEYHÜLİSLÂM SA'DÎ ÇELEBÎ VE MANZUM FETVÂLARI II

Muhittin ELİAÇIK¹

Abstract

Sheikhulislams and muftis of Ottoman their fatwas was also given as poetry and this practice an original genre has been added to Turkish literature. Fatwa word, comes from the root feta in the senses of “brave, young, strong” and it’s solution with a strong answer to a difficult problem. In the Ottoman Empire, fatwas were given by the sheikhulislam in the center and by the muftis who were working as an officer of this institution in the provinces. Since a difficult issue with fatwa was solved by researching its sources, many titles such as 'halâl-ı muckilât, ukde-güşâ' were used for the sheikh al-Islam or the muftis. In the Ottoman Empire, fatwas were generally given in Turkish and prose, and a small amount was given as poetry. In the middle of the 16th century, poetic fatwas, which were given by the Sheikh-ul-islams who were famous with their poems, such as Kemalpashazade, Sadullah Sadi Celebi and Ebussuud Efendi, gradually became widespread and became a tradition, and at the end of the century even turned into a family tradition, as in the case of Hocazades. Sa'di Çelebi was one of the first names of the verse fatwa tradition in the Ottoman Empire, and we previously introduced two verse fatwas. As our research continues, it is necessary to make corrections on the belonging of some fatwas, as other poetry fatwas emerge. This study has been done to introduce them.

Keywords: Sadi Çelebi, sheikhulislam, poetry fetwa.

Özet

Osmanlı şeyhülislam veya müftüleri fetvâlarını manzum olarak da vermişler ve bu uygulama Türk edebiyatına orijinal bir nazım türü daha kazandırmıştır. Fetvâ; Arapça “yiğit, delikanlı, güçlü” anlamındaki fetâ kökünden türemiş bir sözcük olup “müşkül bir meselenin kuvvetli bir cevapla çözümü”nü anlatmaktadır. Osmanlı’da fetvâlar merkezde şeyhülislâm, taşralarda da bu kurumun bir memuru olarak görev yapan müftüler tarafından verilmiştir. Fetvâ vermede zor bir mesele kaynaklarından araştırılarak çözüldüğünden şeyhülislâm veya müftüler için ‘hallâl-ı müşkilât, ukde-güşâ’ gibi övgü unvanları kullanılmıştır. Osmanlı’da fetvâlar genellikle Türkçe ve mensur olarak verilmiş, çok az bir miktarı da manzum biçimde verilmiştir. 16.yüzyılın ortalarından

¹ Prof. Dr. Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi meliacik63@kku.edu.tr ORCID: 0000-0002-5137-3275

İtibaren Kemalpaşazâde, Sadullah Sa'dî Çelebi ve Ebussuûd Efendi gibi, şairlikleri ile de ünlenmiş şeyhülislamlar tarafından verilmeye başlanan manzum fetvâlar giderek yaygınlaşıp bir gelenek hâline gelmiş, yüzyılın sonlarında da Hocazadeler örneğinde olduğu gibi bir aile geleneğine bile dönüşmüştür. Osmanlı'da manzum fetvâ geleneğinin ilk isimlerinden birisi de Sa'dî Çelebi olup daha önce iki adet manzum fetvâsını tanıtmıştık. Araştırmalarımız devam ettikçe hem başka manzum fetvâları ortaya çıkmakta, hem de bazı fetvâların aidiyeti üzerinde düzeltme yapmak gerekmektedir. Bu çalışma bunların tanıtımı amacıyla yapılmış bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sa'dî Çelebi, şeyhülislâm, manzum fetvâ.

GİRİŞ

İslam dünyasında dinî eserlerin manzum biçimde de yazılması çok rastlanan bir uygulama olmuş ve Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde bu şekilde yüzlerce eser ortaya konulmuştur. Yazarın şairliği, anlatım ve ezberleme kolaylığı gibi sebeplere dayanan manzum biçim fetvâlarda da uygulanmış ve Osmanlı'da bir gelenek hâline gelmiştir. Manzum fetvâlar genellikle şairliği bulunan şeyhülislâm ve müftülerce verilmiş ise de daha ziyade sualın manzum biçimde sorulmasından kaynaklanmıştır. Şeyhülislâm veya müftülere manzum biçimde mesele sorulması ise genellikle yakın dostları tarafından gerçekleştirilmiştir. Mesela Kanunî ile Şeyhülislam Ebussuud Efendi arasında, ayva ağacına zarar veren karıncaların katli konusu manzum bir fetvâya konu olmuştur. Dolayısıyla, Osmanlı'da manzum fetvâların isteyen herkesçe sorulacak kadar yaygınlaşmadığı, belli bir kesim arasında sorulup cevaplandığı söylenebilir.

Fetvâ

Osmanlı Devleti'nde fetvâ işi önemli bir halk hizmeti olarak görülmüş ve bundan dolayı şeyhülislâm veya müftüler için *müftî'l-enâm*, *hallâl-ı müşkilât*, *ukde-güşây-ı müşkil-i nâs* gibi övgü ifadeleri kullanılmıştır. Arapça bir kelime olan "fetvâ; yiğit, genç, kavi" manasındaki fetâ kökünden türeyen ve bir olayın hükmünü açıklayan, güçlükleri çözen kuvvetli cevap anlamında bir sözcüktür (Asım 1305:895). Osmanlı'da kadı ile müftü bazen aynı kişi de olabilmiş ancak; fetvâ, yargı ve ibadetlerde, kazâ ise sadece yargı ve yasal konularda uygulanmış; kazâ resmî, fetvâ ise şahsî bir uygulama olmuştur. Osmanlı'da fetvâ kurumu olan şeyhülislâmlık 15. yüzyılın başlarında kurulmuş; vilâyet, sancak ve kazalarda da müftüler bu makama bağlı olarak çalışmışlar, özel hukuku ilgilendiren fetvâlar kişilerin, kamu hukukunu ilgilendiren fetvâlar da yöneticilerin isteği üzerine verilmiştir. Fetvâ kitapları fikhî konulara göre düzenlenmiş, belli bir müftünün fetvâlarını içeren kitaplarda ise fetvâların sonundaki isim kaldırılmıştır. Osmanlı müftüleri öncelikle Hanefîliğin *zâhirü'r-rivâye* kitaplarından görüş almışlardır. Şeyhülislâm veya müftülerin fetvâları mukallit müftülere yardımcı olmak amacıyla kendileri veya başkaları tarafından kitap hâline getirilmiştir (Atar 1995:486-496).

Manzum Fetvâ

Osmanlı'da fetvâlar genel olarak Türkçe ve mensur olarak verilmiş, bazen de şair birisi tarafından yöneltilen manzum bir sual üzerine manzum olarak verilmiştir. Manzum fetvâların büyük bir kısmı şairliği ile tanınmış şeyhülislâm veya müftülerin bizzat kendilerince yazılmışken, çok az bir kısmı ise şeyhülislam veya müftünün bir kâtibi tarafından kaleme alınmıştır. Manzum fetvâlar Osmanlı'da genellikle 16.yüzyılın ortalarında Şeyhülislâm Kemalpaşazâde, Sadullah Sadi Çelebi ve Ebussuud Efendi tarafından verilmeye başlanmış, yüzyılın sonunda ise Hoca Sadeddin Efendi ile oğul ve torunları arasında bir aile geleneği oluşmuştur. Osmanlı manzum fetvâları genellikle cedid ve remel bahirlerinin kısa kalıplarıyla kıta şeklinde yazılmış ve edebî yönden fazla bir iddia taşımamıştır. Osmanlı manzum fetvâ geleneğinin öncülerinden birisi de Şeyhülislâm Kemalpaşazâde ile Ebussuud Efendi'nin arasında adeta bir köprü gibi duran Şeyhülislâm Sadullah Sa'dî Çelebi'dir.

Sa'dî Çelebi

Asıl adı Sadullah Sa'dî olup, Kastamonu Daday'da doğmuş ve küçük yaşta babası İsa Çelebi ile birlikte İstanbul'a giderek Murad Paşa Camii imamı iken babasından ve başka âlimlerden dersler almış, Mevlana Muhyiddin Mehmed Samsûnî'den mülazim olmuştur. Medrese tahsilinin ardından sırasıyla İstanbul'da Başçı İbrâhim, Edirne'de Taşlık, İstanbul'da Mahmud Paşa, Bursa'da Sultaniye ve İstanbul'da Sahn-ı Semân medreselerinde müderrislik yapmış, 1524'te on yıl görev yaptığı İstanbul kadılığına atanmış, ardından yeniden Sahn-ı Semân müderrisi olmuştur. 1534'te hocası Şeyhülislâm Kemalpaşazâde'nin vefatı üzerine şeyhülislâmlığa atanmış ve 1539'da vefatına kadar beş yıl bu görevde kalmıştır. Eğitim, yargı ve fetvâda dirâyet ve başarısıyla anılmış, sağlam akîde ve güçlü diliyle eksik tavır ve sözlerden uzak birisi olarak tanınmıştır. Zengin bir kütüphane, güçlü bir hafıza, tarih ve ulema menâkıbına derin vukuf sahibi birisi olup, Seydî-Sa'dî mahlasını kullandığı şiirlerine şuarâ tezkirelerinde yer verilmiştir. Vefatına: *Bekâya geçdi Sa'düddîn-i sâni* mısraı tarih düşürülmüştür. Kabri, Eyüp Sultan'dadır. *Hâşiye alâ-Tefsîri'l-Beyzâvi*, *Fetâvâ-yı Sa'diyye*, *Manzume-i Sa'dî*, *Manzûme fi'l-fikh*, *Hâşiye ale'l-Înâye fi-Şerhi'l-Hidâye*, *Hâşiye ale'l-Kâmûs li-Fîrûzâbâdî*, *Resâil*, *Talîkât-ı Muhtelif*e adlı eserleri vardır (Müstakimzâde, 55b; Ahmed Rifat, 18; Mecdi, 443-445; İpşirli-Demir, 2008:35/404-405).

Fetvâları çeşitli nüshalarda *Fetâvâ-yı Sa'diyye* adıyla toplanmış ise de manzum fetvâları bu nüshalarda değil, muhtelif şiir ve fetvâ mecmualarında rastgele kaydedilmiş bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Manzum fetvâlarına geçmeden önce burada mensur fetvâlarından da birkaç örnek vermek istiyoruz:

Mes'ele: *Zeyd, Amra sen de murdarsın ve okuduğun Kur'ân da murdardur ertede ve gicede okuduğun ezân da murdar diyüp Amr dahi peygâmbere seversen beni incitme dise mezbûr Zeyd el-uyâzu billah la'net sana da ve peygâmbere de dise şer'an ne lâzım olur beyân oluna?*

El-cevâb: Katl olunur. Min-fetâvâ-yı Sa'dî Çelebi.

Mes'ele: *Zeyd, Amr-ı müezzine ertede ve gicede it gibi ulursın ve eşek gibi ağırursın dise şer'an ne lâzım olur? El-cevâb: Tecdîd-i îmân ve nikâh lâzım olur. Min-fetâvâ-yı Sa'dî Çelebi.²*

Sa'dî Çelebi'nin Manzum Fetvâları

Osmanlı'nın zirve yüzyılı'nın ilk yarısında şair devlet adamlarının yoğun olduğu bir ortamda âlim ve şair kimliğiyle öne çıkmış olan Şeyhülislâm Sa'dî Çelebi, Kemalpaşazâde ile Ebussuud Efendi gibi iki büyük şair şeyhülislâm arasında beş yıl şeyhülislâmlık yapmıştır. Divan oluşturacak kadar şiir yazmış, fetvâlarını da bazen manzum biçimde vermiştir. Bu arada esrar hakkında verdiği fetvâdan dolayı üstâdı ve selefi Şeyhülislâm Kemalpaşazâde'yi Arapça bir manzum fetvâ ile eleştirmekten de geri durmamıştır. Aykırı birçok konuda sorulara genellikle net, sert ve tarîzkâr cevaplar vermiştir. Arapça manzum fetvâ ile birlikte elimizde şu anda toplam dört adet manzum fetvâsı bulunmaktadır. Bunların ikisini daha önceki bir makalemizde (Eliaçık, 2018) tanıtmıştık. Bu makalede ise sonradan ortaya çıkan manzum fetvâları tanıtılmaktadır.

1. ³

Mes'ele

fâilâtün fâilâtün fâilün

Bir kimesne yüz yaşında pîr olup

Hergiz ömrinde namâzın kılmayup

² *Mecmau'l-mesâilî's-şer'iyye fi'l-ulûmî'd-dîniyye*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, demirbaş nr. 4432, vrk. 16b.

³ DİB, a.g.e., vrk. 17a.

Secde dahi itmeye hiç ol kişi
 Şürb-i hamr itmek ola dâyim işi
 Hiç âbdest ü tahâret bilmeye
 Mes idüp Mushaf ri'âyet kılmaya
 Ba'zı oğlançıklara ta'lim idüp
 Ücretin meyhâneye alup gidüp
 Ol mübârek ücreti hamra virür
 Her zamânda mest-i lâ-ya'kıl yürür
 Bu kişiye bir kimesne kahr için
 Ba'zı söz hakkında dimiş zecr için
 Her kim a'lemdurur andan zîrâ ol
 Terk idüp togıyı gitmez egri yol
 Şürb-i hamr itmez hamırdan key kaçır
 Nice a'lem olmasun hoş su içir
 Bu kişinin hırr gibi bir dili yok
 Hem anun mühmel işinde kâli çok
 Ehl-i ilm ola bunu diyen kişi
 Lâ-cerem ıslâh ola anun işi
 Şer'ile lâzım gelen neyse cevâb
 Kıl beyân vallahu a'lem bi's-savâb
 El-cevâb
 Lâzım olmaz nesne hakkın söylemiş
 Belki hakkın dahı eksik söylemiş
Min-fetâvâ-yı Sa'dî Çelebi

Nesre çevrilmiş:

Yüz yaşında pirifani olup ömründe hiç namaz kılmamış, secde dahi etmemiş, âbdest taharet bilmemiş, Kur'an'ı saygı ile eline alıp bakmamış ve işi sürekli şarap içmek olmuş bir kişi; küçük çocuklara ilim öğretmekle aldığı mübârek ücreti gidip meyhanede şaraba vermiş, sürekli de sarhoş dolaşmış; bir kişi de onu bu işten vazgeçirmek için kahırla ona bazı kötü sözler söylemiş. Ona bu sözleri söyleyen kişi, her kimse ondan daha bilgilidir, zira doğru yolu bırakıp eğri gitmiyor, şarap içmeyip ondan çok sakınıyor, nasıl daha bilgili olmasın, güzelce su içiyor. Ayrıca, kedi gibi usta bir dili olmadığı gibi, boş işlerde de çok konuşuyor. (Bana göre) bu değerlendirmeyi yapan ilim ehli bir kişidir ve şüphesiz işleri de doğrudur. Şeriata göre gereken neyse cevabını bildir, şüphesiz ki Allah doğruyu en iyi bilendir.

Elcevâb: Bir şey gerekmez, hakkı neyse söylemiş, hatta eksik de söylemiş.

Sa'dî Çelebi'nin fetvâlarından.

Bu fetvâda, ilim sahibi olmakla beraber, çocuklara öğrettiği bilgilerden aldığı parayı şaraba verip meyhaneden hiç çıkmayan biri ile şarap içmeyen ama ilim sahibi de olmayan birisi karşılaştırılıp hangisinin daha bilgili olduğu değerlendirilmiştir. Sonuçta, şarap içmeyen kişinin daha bilgili olduğunu söyleyen kişinin doğru yolda olduğu belirtilip bunun hükmü sorulmaktadır. Sadi Çelebi ise cevabında, o kişiyi doğrulayıp az bile söylediğini belirtmiştir.

2.⁴

Şeyhülislâm Sa'dî Efendiden istiftâ olundukda bu kıt'a ile kat'â (esrârün) hürmetine fetvâ virüp ve merhûm-ı merkûma ta'rîz itmîşdür:

feülün mefâilün feülün mefâilün

Da'îl-hamra inne'l-hadde fihâ mukarreru

Ve lâ tekkü 'an-tahrîmihâ katti testeftî

Ve iyyâke iyyâke'l-haşışe fe-innehu

Harâmün ve en üftî bi-tahlîlihi'l-müftî

Şarabı bırak, şüphesiz ki onda kesin bir sınır var.

Yasağını hiç araştırıp sorgulayıcı olma.

Ve çok sakın esrardan, muhakkak ki o;

Haramdır ve Müftü'nün onu helal sayan görüşü ile fetvâ verilmesi.

Bu fetvâda Sa'dî Çelebi'ye, selefi ve hocası Şeyhülislam Kemalpaşazâde'nin esrar içmeyi caiz gören fetvâsı da hatırlatılarak esrarın hükmü sorulmuş, o da cevabını Arapça olarak vermiştir. Sualin nasıl ve hangi dille sorulduğu belli değildir. Şeyhülislam Kemalpaşazâde bazı şâz görüşlere dayanarak hadd-i sekre varmayacak kadar esrar yemenin helal olduğunu söylemiş ve bu görüş o dönemde çok tartışılmış, bazı yorumlar yapılarak aslında esrarı caiz görmediği ileri sürülmüştür. Kendisi de daha sonraki başka bir fetvâsında esrara cevaz vermemiştir. Ama cevaz fetvâsını sadece tedavi amacıyla verdiği dair yorumlar sürekli yapılmıştır. Bu fetvâda önce şaraba değinilip “Şarabı bırak, haramlığını da araştırmaya kalkma.” denilmiş ve sonra esrara geçilip “Esrardan ise çok sakın, çünkü o ve onun hakkında cevaz veren müftünün (Kemalpaşazâde) fetvâsı ile fetvâ verilmesi haramdır.” denilmiştir. Sa'dî Çelebi, hocası olmakla beraber Şeyhülislam Kemalpaşazâde'nin bu fetvâda esrar konusunda yanlış düşündüğünü söylemekle yetinmeyip onun fetvâsına dayanarak fetvâ vermenin de haram olduğunu bildirmiştir. Bu, Kemalpaşazâde'nin esrarı helal sayan görüşünü şiddetle reddeden ve onu tariz eden bir ifadedir. Aslında Şeyhülislam Ebussuud Efendi de bu cevaz fetvâsı hakkında bir değerlendirme yapıp ona tariz ve sert ifadeler yönelmeden bunun bir yanlış anlamadan kaynaklandığını söylemiştir. Bu Arapça fetvâ, Sa'dî Çelebi'nin Arap şiirine vukufiyetini de gösteren bir örnektir.

Düzeltilmeler

Sa'dî Çelebi'nin manzum fetvâlarının ilk kez tanıtıldığı önceki makalemizde düzeltme ve açıklama yapılmasını gerektiren iki husus ortaya çıkmıştır:

Birincisi, tütün içmenin hükmü ile ilgili fetvâ olup, bu fetvâ, sonradan tespit edilen bir nüshada “Sûret-i Fetvâ-yı Şerif-i Es'ad Efendi”⁵ başlığı ile geçtiğinden Sa'dî Çelebi'ye aidiyeti düşmektedir. Bu karışıklığa büyük ölçüde, o çalışmada kullanılan iki nüshanın birinde “Es'ad” isminin elifsiz, diğerinde ise fetvânın isimsiz yazılması sebep olmuştur. Böylece kısıtlı iki nüshadan dolayı, asıl adı Sa'dullah Sa'dî olan bu zata “Sa'd” adı izafe edilmiştir. Bu fetvânın sahibi ise Hocasâde Es'ad Efendi'dir.

İkinci ise bir açıklama olup, adı geçen çalışmamızda, Gubârî'nin “üstüne” redifli gazeline nazire yazana bir altın verileceğine dair fetvâda Sa'dî Çelebi manzum bir cevap vermiştir. Aynı sual daha sonra Ebussuud Efendi'ye de sorulmuş ve o da aynı beyiti cevap olarak söylemiştir. Fetvanın manzum cevapları şöyledir:

4 Fetvâ, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 8661 vrk. 274b; Mecmûa-i Münşeât ve Fevâ'id ve Eş'âr, a.y. 06 Mil Yz A 3724, vrk. 112b.

5 Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, demirbaş nr. 2674, vrk.110a.

Sa'dî Çelebi:

Zeyd-i şâ'ir da'vi-i lâf eylerise vechi var
Hüsn-i nazmı dâldur itdügi da'vâ üstine⁶

Ebussuûd Efendi:

Zeyd-i şâ'ir şî'riyile lâf iderse vechi var
Hüsn-i nazmı dâldur itdügi da'vâ üstine⁷

Sonuç

Manzum fetvâlar her biri güçlü bir şair olan Osmanlı şeyhülislâm veya müftülerinin yazdıkları manzumeler olmalarınca edebiyatımıza renk katan güçlü edebî ürünlerdir. Bu kalem mahsulleri şair şeyhülislâm ve müftülerin parlak hayal ve kıvrak zekâlarını gösteren metinler olup içeriklerine girildikçe üç dil ve edebiyat açısından birçok ayrıntı ortaya çıkmaktadır. Sa'dî Çelebi'nin yukarıdaki Arapça fetvâsı böyle bir örnek olup şekil ve muhtevaca Arap dili ve aruzuna yaklaşıma ve uzak noktalarını görme fırsatı da vermektedir. Sa'dî Çelebi'nin yaşadığı dönem Osmanlı'nın her yönden zirve dönemi olup manzum fetvâların da ilk yazıldığı dönemdir. Bir yanda hocası ve selefi Kemalpaşazâde, diğer yanda en uzun süre ile şeyhülislâmlık makamında kalacak olan Ebussuud Efendi bulunmakta olup ikisi de güçlü bir şair ve Arapça şiiirleriyle tanınmış kişilerdir. Sa'dî Çelebi ise bunların arasında onlardan geri kalmadan hem manzum fetvâlar vermiş, hem de divan oluşturacak kadar şiiir yazmıştır. Şeyhülislâm Sa'dî Çelebi'nin manzum fetvâları şu anda az sayıda olmakla beraber araştırmalarımızla sayılarının daha da artacağını tahmin ediyoruz.

Kaynakça

- Ahmed Rifat, *Devhatü'l-meşâyih maa zeyl*, İBB Atatürk Kitaplığı, MC_Osm_217.
- Atar, F. (1995), "Fetvâ", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C.12, TDV, İstanbul.
- Eliaçık, M. (2018), "Şeyhülislam Sadi Çelebi ve Manzum Fetvâları", *IJLA*, 6/2, p.114-119.
- İpşirli, Mehmet-Demir, Ziya (2008), "Sâdî Çelebi", *DİA*, C.35. İstanbul.
- Mecdi (1989), *Tercüme-i Şekâik*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Müstakimzade S.Sadeddin, *Devhatü'l-Meşâyih*, Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 3681/2.
- Mütercim Asım (1305), *Kamus Tercümesi*, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul.
- Yazma Eserler**
- Mecmûa-i Münşeât ve Fevâid ve Eş'âr*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, nr. 06 Mil Yz A 3724.
- Mecmau'l-mesâilî's-şer'üyye fi'l-ulûmi'd-diniyye*, Diyanet İşleri Başk. Kütüphanesi, nr. 4432, 2674, 1923.

6 Millet YEK, AEfrs837/2, vrk.31b.

7 Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, demirbaş nr. 1923, vrk. 118a.